

PÁRHUZAMOS LOJALITÁSOK
Császárhűség, magyar nemzeti és zsidó elkötelezettség a
magyarországi zsidó nyilvánosságban

„A lojális szó eredeti jelentése: törvénytisztelő; az uralkodóhoz, az államhoz, a politikai rendszerhez, közösséghez hű.”¹

Az itt következő rövid eszme-futtatásban azt a kérdést szándékozom tömören áttekinteni, vajon van-e heurisztikus értéke a lojalitás kategóriájának a magyarországi zsidók történeti kutatásában – és amennyiben igen, az minek magyarázatára alkalmas. Sokkal profánabban ezt a kérdést persze úgy is megfogalmazhatjuk, hogy vajon nem „csöbörből vödörbe” kerülünk-e akkor, ha a nemzeti-etnikai-vallási-kulturális identitás(ok) vizsgálata helyett a lojalitás fogalmának segítségével próbáljuk megközelíteni a magyarországi zsidók közösségi és személyes elkötelezettségeit. Másképpen fogalmazva arra keresem a választ, hogy vajon valóban jobban járunk-e, ha értelmezési keretként a lojalítások fogalmával kezdünk operálni, mint hogyha identitáselméletekkel dolgozunk, tekintettel arra, hogy az identitás-irodalom inflációja miatt ezzel a megközelítéssel már nagyon nehéz bármit is megmagyarázni. Mára ugyanis az identitás szakirodalma teljesen áttekinthetetlené vált, és az újabb – jórészt konstruktivista – identitáselméleti kísérletek is zömmel a különböző többes identítások leírására próbálnak vállalkozni.

A lojalitásfogalom bevezetésére tett javaslatomban elsősorban Marsha Rozenblit kitűnő munkáiból és az azokban leírt, a Monarchiára jellemző hármass zsidó identitás elméletéből szeretnék kiindulni – mint olyanból, amely számomra ma már teljesen használhatatlannak tűnik. Az amerikai kutató 1983-tól sokszor, sok helyütt publikálta a Monarchia különböző területein élő zsidókkal kapcsolatos elméletét.² E szerint a Habsburg-birodalom zsidó alattvalóinak hármass identitása

¹ PAJZS 2003. 251.

² Főbb művei ROZENBLIT 1984.; ROZENBLIT 2001.; ROZENBLIT 2005.

volt: egy politikai, a Habsburg-állampatriotizmus; egy kulturális (mindenkori lakóhelyük nyelvének, kultúrájának az átvétele és/vagy a német; és az etnikai (a zsidóság). Mint a Habsburg Monarchia zsidóinak I. világháború alatti identitásáról szóló könyvének bevezetésében írja:

„Az olyan nemzetállamoktól eltérően, mint Németország és Franciaország, ahol a zsidóknak át kellett venniük a helyi nemzeti identitást és kényszer korlátozta zsidó etnikai tudatuk vállalását, a Habsburg Monarchiában a zsidók jó érzéssel élhették meg azt a hármass identitásukat, amelyet a 19. század második felében kialakítottak. Élvezhették, hogy egy olyan államban élnek, amely teljes mértékben politikai, és nem népi-nemzeti fogalmakban határozta meg önmagát, és tudták, hogy csak egy ilyen állam engedi meg a zsidóknak, hogy úgy és annyira legyenek zsidók, ahogyan és amennyire ezt ők akarják.”³

Aki valaha is behatóbban foglalkozott a magyarországi zsidók történetével, pontosan tudja, hogy Magyarország e tekintetben sokkal inkább emlékeztetett az ellenpéldaként felhozott Francia- vagy Németországra, ahogyan egyébként az ausztriai zsidók önmegnyilvánulásainak – így egyetlen kiragadott, de jellegzetes példaként Arthur Schnitzler 1908-as *Út a szabadságba* című, kifejezetten a zsidóság megélésének kérdésével foglalkozó regényének – tanulmányozása is arra enged következtetni, hogy a megélt valóság szintjén ez a kérdés távolról sem volt ennyire egyszerű. Mind a különböző statisztikák, mind a szubjektív források az identitások ennél hasonlíthatatlanul összetettebb, rétegzettebb, térben és időben igen széles skálán mozgó változatait mutatják a Monarchiában általában, Magyarországon pedig különösen.

Mindezzel természetesen a kiváló amerikai történész is tisztában van, ezért ugyanebben az előszóban néhány oldallal odébb már arról ír, hogy megállapítása csak a kettős Monarchia ausztriai részének német nyelvű zsidóira vonatkozik.⁴ Majd az első fejezetben kifejti, hogy a birodalom mintegy kétmillió zsidója szinte minden szempontból sokfélének volt mondható, talán csak abban mutatkozott konszenzus velük kapcsolatban, hogy az összlakosság és saját maguk megítélése szerint egyaránt elkülönült csoportot képeztek az osztrák-

³ ROZENBLIT 2001. 4.

⁴ ROZENBLIT 2001. 11.

magyar társadalmon belül, „amelyet összekötött a közös történelem, a közös problémák, az érzés, hogy ugyanahhoz a néphez tartoznak”.⁵ Amint azonban a Monarchia egyes népeinek zsidóságát egyesével kezdi jellemezni, már Marsha Rozenblit is a ’lojalitás’ fogalmához folyamodik például azért, hogy a magyarországi zsidók politikai identitásában a magyar hazafiságot és a Monarchia, illetve Ferenc József iránti hűséget megkülönböztesse egymástól. Talán több a számokkal való öncélú játéknál, ha jelezzük, hogy a ’lojalitás’ kifejezés Marsha Rozenblit e könyvében 139 alkalommal szerepel,⁶ míg 1984-ben megjelent alapművében mindössze 5-ször.⁷ Addig, amíg a fogalmat a szerző politikai értelemben használja, ez nem is jelent valódi újdonságot; a szóhasználat akkor válik igazán érdekessé, amikor nem a „hazához és a dinasztiahoz”⁸ való lojalitásról ír (mint az esetek döntő többségében), hanem „az atyáink hitéhez való tartozás, hűség és ragaszkodás érzéséről”,⁹ a „kettős Monarchia és a zsidó nép iránti hűségről”,¹⁰ a „zsidó népiséggel kapcsolatos, etnikai hovatartozást és vallást ötvöző hagyományos nézetekhez való lojalitásról”,¹¹ az „Ausztriához és a német kultúrához való hűségről”,¹² a „németekhez való lojalitásról”,¹³ vagy éppenséggel arról, hogy a Monarchiát felváltó új osztrák „nemzetállam állampolgáraitól politikai, kulturális és népi/nemzeti lojalitást követelt meg”,¹⁴ vagy hogy a szlovákiai magyar zsidók „a csehszlovák politikai identitást választották, miközben továbbra is lojalisan vallották magukat a magyar kultúrához és a zsidó néphez”.¹⁵ Ez utóbbi esetek mindegyikében (ahol az eredeti ’loyalty’-t többször is ’hűség’-nek fordítottam) az identitás valamely olyan dimenziójáról van szó, amely kívül esik a lojalitás szokványos értelemben – azaz politikai elkötelezettségként – való felfogásának határán.

⁵ ROZENBLIT 2001. 14.

⁶ ROZENBLIT 2001.

⁷ ROZENBLIT 1984.

⁸ ROZENBLIT 2001. 73.

⁹ ROZENBLIT 2001. 96.

¹⁰ ROZENBLIT 2001. 96.

¹¹ ROZENBLIT 2001. 126.

¹² ROZENBLIT 2001. 142.

¹³ ROZENBLIT 2001. 147.

¹⁴ ROZENBLIT 2001. 150.

¹⁵ ROZENBLIT 2001. 167.

A lojalitás kifejezés tágabb értelemben való használata az ezredforduló utáni első évtizedben vált népszerűbbé, méghozzá többes számban. Míg az évtized elején Thomas Rink még a szó eredeti, (politikai) közösségi értelmében vett kettős lojalitást tette meg Fritz Rathenauról, a Weimari Köztársaság egyik vezető bírójáról írott életrajza központi kategóriájának (Fritz Rathenau mint német hivatalnok és mint zsidó),¹⁶ a Csehszlovák Köztársaságban létezett politikai, nemzeti és kulturális hovatartozásokról kiadott kötetben a szerkesztő, Martin Schulze Wessel már a címben jelzi, hogy ezeket „lojalítások”-nak tekinti.¹⁷ Előszavában részletes fogalomtörténeti bevezetést ad, és több pontban indokolja, miért tartja szerencsésebbnek a ’lojalitás’ kifejezés használatát a kollektív identitásénál.¹⁸ Érvelése szerint a lojalitás nem tartalmaz esszencialista konnotációkat, inkább változékony – és többes számú – kötődésekre, semmint egyetlen, megváltoztathatatlan lényegre utal, ráadásul ellentétben az identitással (valaki valamiből lesz valami más, hogy egy magyar példát hozzunk: zsellérből polgár)¹⁹ megengedi az egymásmellettséget, nem felételez olyan időbeli határvonalat, amihez képest szükségszerűen létezik egy „előtte” és egy „utána”. Ugyancsak a lojalitásfogalom analitikus előnyének nevezi Schulze Wessel azt a körülményt, hogy alkalmazása esetén nem a hatalom gyakorlóinak, hanem az események szereplőinek perspektívája érvényesül, tehát nemcsak azt lehet számba venni, hogy valamely autoritás szempontjából ki és mennyire minősül lojalisnak, illetve hogy valamely hatalmi tényező hogyan érvényesíti a hatalmát, hanem azt is, hogy valamely történelmi szereplő kik vagy mik iránt érez és tanúsít – akár több, egymással párhuzamos – lojalitást. Schulze Wessel megkülönböztet vertikális és horizontális lojalításokat: míg a vertikálisak az egyének és a hatalom és intézményei, a horizontálisak az egyének, illetve közösségeik egymáshoz való viszonyának elemzésére alkalmasak.²⁰ Tekintettel a tárgy komplexitására, a Csehszlovák Köztársaság két világháború közötti társadalmának szentelt kötetben nagyon is indokoltnak tűnik a lojalitás többes számban való használata.

¹⁶ RINK 2002.

¹⁷ SCHULZE WESSEL 2004.

¹⁸ SCHULZE WESSEL 2004. 1-22.

¹⁹ BENDA 2008. – Schulze Wessel említett példája Eugen Weber: *Peasants Into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914* című 1976-os könyve.

²⁰ SCHULZE WESSEL 2004. 22.

A canberrai egyetem szociológusának, James Connornak három évvel később, 2007-ben megjelent könyve már a lojalitás általános társadalmi elméletét vázolja fel.²¹ Ebben külön kitér a lojalitásnak az identitással való kapcsolatára. Mint írja, a lojalításban jut érvényre valamely személy más emberekhez és intézményekhez fűződő kötődése, ez pedig hozzásegíti az egyént ahhoz, hogy különböző identitáspozíciókat vegyen fel.²² Mivel azonban az egyénre egymással versengő lojalitáskövetelmények irányulnak, a lojalitáskonfliktusok elkerülhetetlenek. A lojalitásnak több rétege lehet, amelyek a versengő lojalítások függvényében rendeződnek hierarchiába.²³ Mivel pedig ezek erősen egyéniek és előre kiszámíthatatlanok, jelentős szerepet játszanak az egyéni vagy a kollektív identitás kialakulásában. A lojalításoknak erre a jellemzőjére utal Martina Niedhammer *Nur eine »Geld-Emancipation«? Loyalitäten und Lebenswelten des Prager jüdischen Großbürgertums 1800–1867* címmel 2013-ban megjelent disszertációja.²⁴ A fiatal müncheni kutató azonban csak hívószónak használja a (többes számú) lojalítások fogalmát, az elméleti bevezetésen kívül az munkájának törzsszövegében alig, akkor sem analitikus kategóriaként fordul elő. Kifejezetten az állampolgári lojalitás és a zsidó szolidaritás konfliktusai kerültek az előtérbe viszont Sarah Panter 2014-es, *Jüdische Erfahrungen und Loyalitätskonflikte im Ersten Weltkrieg* című, az első világháborús zsidó tapasztalatot nemzetközi szinten tanulmányozó munkájának,²⁵ amelyben már az egyes államok zsidóságának különböző irányzatai belüli konfliktusokról is szó esik.

E zsidóságon belüli konfliktusok megjelenése az I. világháború zsidó sajtónyilvánosságában indított arra a feltevésre, hogy a lojalitáshierarchia a magyarországi zsidók történetének tanulmányozásában is eredménnyel kecsegtethet. Lojalitáselméleti fejtegetésében Martin Schulze Wessel utalt rá, hogy a lojalítások vizsgálatának kitüntetetten alkalmas terepe a diskurzusok elemzése. A sajtónyilvánosság, a különböző irányzatú csoportok lapjai egyik fontos színterét jelentették a magyarországi zsidók belső konfliktusainak. Ezekkel kapcsolatban már több alaposabb rész kutatást folytattak különböző

²¹ CONNOR 2007.

²² CONNOR 2007. 132.

²³ CONNOR 2007. 131.

²⁴ NIEDHAMMER 2013.

²⁵ PANTER 2014.

kutatók, így például Glässer Norbert és Zima András a cionista sajtóval, Oláh János, illetve magam is az *Egyenlőséggel*, a német nyelvű magyarországi cionista sajtóval Kerekes Amália és Teller Katalin, a kultúrcionista *Múlt és Jövővel* pedig Kőbányai János foglalkozott.²⁶ Ám ezek a vizsgálódások nemrégben kezdődtek, e téren nagyon sok kutatási kérdést lehetne még felvetni.

Ha a lojalitások szempontjából próbáljuk meg áttekinteni a magyarországi zsidó nyilvánosság fórumait, itt kutatandó lehet egyfelől a különböző időpontokban a különböző zsidó csoportok nevében fellépő sajtóorgánumokra általában jellemző lojalitáshierarchia, másfelől pedig az, hogy a lojalitáskonfliktusok e különböző nyilvános megszólalásokban hogyan jelentkeznek. A magyarországi zsidók 19. századi történetében a lojalitáshierarchia átrendeződésének legnyilvánvalóbb példáját az akkulturációs és asszimilációs törekvések jelentik, amelyeknek nyomán a századfordulón, a nemzeti homogenizáció mind egyértelműbb érvényesülésének idején a magyar hazafíui lojalitás, a Magyar Királysághoz, a magyar kormányzathoz való hűség igen sok magyarországi zsidó estében a birodalmi, dinasztikus lojalitással ütközött. De nem kevésbé súlyos lojalitáskonfliktusok elé állította a magyarországi zsidókat egyénileg és csoportjaikban is a cionizmussal szemben annak kezdeteitől elfoglalt álláspontjuk, majd az I. világháború idején a keleti zsidó menekültekkel összefüggésben a zsidó szolidaritás kérdései, az orosz forradalom első hónapjainak orosz területeken addig példa nélkül kedvező zsidópolitikája, a zsidó nemzeti otthon ígérését tartalmazó Balfour-nyilatkozat, illetve Jeruzsálem eleste/felszabadítása. A következőkben a lojalitáshierarchiák átrendeződésének, illetve a lojalitáskonfliktusoknak néhány látványos példáját szeretném nagyon röviden vázolni a magyarországi neológia hivatalos hetilapjának, az *Egyenlőségnek* a fenti szempontokból különösen válságos két időszakban – 1905 és 1906 nyara között a darabont-kormány létrejöttétől a koalíció végleges győzelméig, illetve Ferenc József halálától Jeruzsálem elestéig, azaz 1916 novemberének végétől 1917 december végéig – megjelent lapszámai alapján.

Amikor az 1905-ös választások győztesét, a Szövetkezett Ellenzéket hatalomra jutni nem engedő Ferenc József június 18-án az addig ügyvezetőként feladatát ellátó Tisza István miniszterelnök helyett

²⁶ ZIMA 2013.; GLÄSSER 2015.; OLÁH 2013.; FENYVES 2016.; KERESKES –TELLER 2016.; KŐBÁNYAI 2014.

kinevezi Fejérváry Gézát s zömmel parlamenten kívüli tagokból álló kormányát, az *Egyenlőség* 2. oldalán cím és aláírás nélküli jegyzetben „búcsúztatja” a távozó liberális politikust.²⁷ Már ebben a rövidke írásban megjelenik az a feszengés, amellyel a lap közel egy éven keresztül a válságot kezelte: amennyire csak lehet, elkerülte az egyértelmű állásfoglalást. Mivel a választások előtti időszakban Tisza erőszakos politikai módszerei rendkívüli felháborodást váltottak ki (Vázsonyi és pártja is csatlakozott az ellenzéki koalícióhoz), az *Egyenlőség* sem kockáztathatta meg a nyílt kiállást mellette. Ugyanakkor a lap munkatársait – és minden bizonnyal olvasóinak igen jelentős hányadát – a kezdetektől fogva aggasztotta a Szövetkezett Ellenzék egyes pártjainak antiliberalizmusa és többé-kevésbé hangos antiszemizmusa, ami csak fokozhatta az uralkodóház iránti lojalitás megsértése miatt érzett rossz érzéseiket. Egy héttel az új kormány kinevezése után, június 25-én az *Egyenlőség* a 2–3. oldalon Egy sorban című publicisztikában óvja a hazai zsidókat attól, hogy a kezdődő politikai harcok élvonalába álljanak: „*ne rugtassunk előre*” – írja a lap anélkül, hogy cikkében egyetlenegy konkrétumot is megemlítené, vagy egyetlen tárgyi utalást is tenne az aktuális helyzetre.²⁸ Nyilván felesleges is volt ezt megtennie: törzsolvasói tudták, mire céloz. A zsidó újév alkalmából írott vezércikkében Mezei Ernő, aki az 1880-as években az egyetlen zsidó függetlenségi párti képviselő volt, ugyancsak nagyon óvatosan, korántsem a vérbeli 48-asok hevességével fogalmaz:

„Nagy és egyre félelmetesebbé váló alkotmányos válság borúja fedte be ezt az egész évet a magyar zsidóság előtt. mint igaz magyar hazafiak, a magyar zsidók is csak azt kívánhatják, hogy a gondviselés hárítson el minden súlyosabb megpróbáltatást és mentől hamarabb hozza el az ellentétek helyes megoldását, a nemzeti ügy törvényes és békés diadalát.”²⁹

És ugyancsak ő az, aki a koalíció kormányának a válság végével kecsegtető hatalomra jutásakor 1906 áprilisában expliciten is megfogalmazza a lojalitáskonfliktus mibenlétét és szerinte egyedül lehetséges megoldását az *Egyenlőség*ben:

²⁷ *Egyenlőség* 1905. jún. 18./ 2. Tisza István gróf.

²⁸ *Egyenlőség* 1905. jún. 25./ 2. Egy sorban.

²⁹ *Egyenlőség* 1905. szept. 24./ 1. A vizsgálat éve. [Írta:] Mezei Ernő.

„Századok szerencsétlen öröksége az, hogy az Ausztriával való összekapcsoltság és más viszontagságok révén minálunk az idegenség fogalma és határa nem oly megkülönböztethető, mint más nemzeteknél. Hány kitűnő hazafi lelkében okozott ez meghasonlást, hány nagy érdekünket tette a kényszerű megalkuvás mérlegére? De amikor Magyarország és Ausztria között a nagy és végzetes történelmi ellentétek megújulnak, szó ne legyen arról, hogy a magyar zsidóság nem a magyarsággal érezze és küzdene, nem kérné ki részét a magyar nemzet szenvedéséből és dicsőségéből egyaránt. Szerencsésen kikerültük a rémséges veszedelmet. De ha bármikor úgy hozná a balvégzet, hogy ismét rajta ront országunkra a válságok vihara, mi magyar zsidók szívünkkel, lelkünkkel itt vagyunk és nemzetünk sorsa a mi létünk törvénye.”³⁰

Mezei soraiból jól látszik a megoldódó helyzet okozta megkönnyebbülés – ám az is, hogy a régi 48-asnak sem könnyű a dinasztiaival való szembefordulást választania, de hogyha kell, mégis ezt fogja tenni, és erre buzdítja valamennyi magyarországi hittestvérét.

Amikor Ferenc József 1916 novemberében meghal, az *Egyenlőség* főszerkesztője, Szabolcsi Lajos örök hálára szólítja fel olvasóit az uralkodó iránt, hiszen „elnyomott, üldözött nép voltunk, mikor trónjára lépett, ma egy szabad nemzet szabad polgárai siratjuk őt”.³¹ Koronázásakor az *Egyenlőség* cikkírója, Mezey Sándor egyenesen „a magyar szent korona tagjaiként gögös büszkeségével az ébredő magyar reménykedésnek” ajánlja fel a magyar zsidók testét és lelkét IV. Károlynak, az új magyar királynak.³² A háború végéig azonban a Habsburgok iránti lojalitás nem okoz több belső konfliktust az *Egyenlőség* által képviselt magyarországi zsidóknak (negyedik trónfosztásuk majd 1921-ben annál inkább).

Egészen különös olvasmányt jelentenek mai szemmel az *Egyenlőség*nek az orosz forradalommal kapcsolatos írásai. Az ellenséges országban lejátszódó forradalom felekezeti szempontból az orosz zsidók helyzetének radikális javulását ígéri, ráadásul a béke megteremtéséhez látszik közelebb vinni a háborúba belefáradt Európát. Az *Egyenlőség* óvatos lelkesedéssel ad hírt az oroszországi

³⁰ *Egyenlőség* 1906. ápr. 8./ 4. Zsidófalás, tulipánfalás. [Írta:] Mezei Ernő.

³¹ *Egyenlőség* 1916. nov. 26./ 1. Meghalt a király. [Írta:] Szabolcsi Lajos.

³² *Egyenlőség* 1916. dec. 30./ 1. Koronázás. [Írta:] Mezey Sándor.

eseményekről – az 1905-ös évben folyamatosan napirenden tartotta az oroszországi pogromok kérdését –, és ha nem is nagy terjedelemben, de újra és újra visszatér arra, hogy az orosz forradalmárok között mennyire nagy a zsidók aránya.³³ Zsidó a „békeszerzőként”³⁴ emlegetett Trockij, Kamenyev,³⁵ sőt egy hadifogoly unokaöccse szerint zsidó származású Lenin maga is.³⁶ (Ezt a lap és közönsége 1919-ban és utána nyilván szívesen elfelejtette volna, s ennél csak az lehetett volna számukra örvedetesebb, ha mások sem emlékeztették volna erre őket szüntelen.)

Mivel az *Egyenlőség* szerzőinek és olvasóinak 1917-ben a legsúlyosabb belső meghasonlást a palesztinai helyzet alakulása, a zsidó nemzeti otthonra vonatkozó brit ígéret és a szövetséges törökök iránti elkötelezettség összeütközése jelenthette, nem meglepő, hogy az orosz forradalmat már csak azért is üdvözölték, mert ettől az európai zsidók helyzetének olyan mérvű javulását várták, amely feleslegessé teszi az elsöprő arab többség által lakott, kietlen Palesztina „zsidó köztársasággá” való alakítását. Ennek megfelelően fogadták nem kis megkönnyebbüléssel, hogy bár a britek elfoglalták Jeruzsálemet, a zsidó állam kikiáltása váratott magára, mintegy utólag is igazolva Ballagi Ernőnek az egész balfouri elképzelést az angol imperializmus újabb cselvetéseként való beállítását.³⁷

A neológának a cionizmussal szembeni két évtizedes éles elutasítását ugyan októberben, a VI. izraelita községkerület közgyűlésének megnyitóján az elnöklő Mezei Mór a körülmények hatására némileg óvatosabb megfogalmazása váltotta fel: „tartózkodnunk kell attól, hogy mai napság a cionizmus különböző terveivel valamely álláspontot foglaljunk el”, ám ezt az álláspontot mindjárt határozott állásfoglalás követte: „Egyet azonban kizárunk, *zsidó irredentizmust az európai államokban nem kívánunk*. Az elé a kérdés elé nem lehet minket állítani, hogy magyarok legyünk-e, vagy zsidók. Nekünk mindkettőnek kell lenni, zsidóhitű magyarok vagyunk, maradunk és

³³ *Egyenlőség* 1917. júl. 28./ 10. Zsidók az orosz forradalmi mozgalmakban.

³⁴ *Egyenlőség* 1917. dec. 8./ 4. Fegyvernyugvás. [Írta:] Magyar Lajos; *Egyenlőség* 1917. dec. 8./ 7–8. Glosszák a hétről.

³⁵ *Egyenlőség* 1917. dec. 15. 3. Glosszák a hétről.

³⁶ Lenin is zsidó származású. *Egyenlőség* 1917. nov. 24./ 15. – Mint ezt azóta kutatások is igazolták, egyik nagyapja valóban az volt. Erről lásd például KRAUSZ 2008.

³⁷ *Egyenlőség*, 1917. máj. 5./ 3. Zsidóország. [Írta:] Dr. Ballagi Ernő

leszünk.”³⁸ Hogy mennyire mélyen átélt ez a belső konfliktus, azt jól mutatják Mezey Ferencnek, az Országos Iroda titkárának szavai az *Egyenlőség* 1917-es utolsó számában, amelyben az 1848-as XX. törvénycikk a magyarországi zsidók recepciójának teljesebbé tételét ígérő alkalmazására tett törvényjavaslatot kommentálta:

„a magyar zsidóság megbélyegzi a cosmopolitizmust, elutasítja magától és pártkülönbség nélkül különösen *a magyar hazával szemben hűtlenségnek bélyegzi a zsidó nacionalizmust*. Vallja és a hit erejével fennen hirdeti, kulturintézményeiben örök idealként a nemzedékek lelkébe önteni törekszik e szent föld iránti szerelmünket.”³⁹

A magyar haza mint szent föld iránti szerelem itt végleg legyőzni látszik Szentföld utáni évezredes vágyakozást.

A felvillantott példák a magyar zsidó nyilvánosság ígéretes eszközének mutatják a lojalitások összehasonlító vizsgálatát. Nagyon valószínűnek tűnik, hogy a lojalitáshierarchiák tanulmányozása az egyéni életpályák olykor megmagyarázhatatlan kanyarjainak értelmezésére is alkalmas eszközt jelenthetnek. Az már egy további és messze vezető kérdés, milyen eredményekkel járna a nem felekezeti magyar nyilvánosságban megmutatkozó zsidó és nem zsidó lojalitáshierarchiák feltérképezése. Első lépésben azonban talán valóban érdemes lenne e vázlatos összehasonlításokat az alapos elemzések próbájának kitenni.

³⁸ *Egyenlőség* 1917. okt. 27./ 3. A VI. izr. községkerület közgyűlése.

³⁹ *Egyenlőség* 1917. dec. 28./ 3. Az 1848: XX. t.-c. végrehajtása és a magyar zsidóság. [Írta:] Mezey Ferenc.

IRODALOM

BENDA Gyula

- 2008 *Zsellérből polgár. Keszthely társadalma 1740-1848.*
L'Harmattan Kiadó – Zala Megyei Levéltár, Budapest.

CONNOR James

- 2007 *The Sociology of Loyalty.* Springer, New York.

FENYVES Katalin

- 2016 Im Kreuzfeuer der Fremdwahrnehmungen: Die jüdische Presse in Ungarn und der Erste Weltkrieg. In: Petra Ernst, Eleonore Lappin-Eppel (Hrsg.): *Jüdische Publizistik und Literatur im Zeichen des Ersten Weltkriegs.* StudienVerlag, Innsbruck – Wien, Bozen. 289-305.

GLÄSSER Norbert

- 2015 *Mózes kőtáblái a hármashalmon.* Zsidó hagyomány és szimbolikus politika határán. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 50. MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport A vallási kultúrakutatás könyvei 19. MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport; SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.
http://real.mtak.hu/32184/1/Mozes_kotablai_OA_u.pdf

KEREKES, Amália – TELLER, Katalin

- 2016 „... dass das Jüdische in uns nicht zu verstummen braucht, wenn das Vaterlandische spricht." Zur deutschsprachigen zionistischen Presse Ungarns 1914-1918. In: Petra Ernst, Eleonore Lappin-Eppel (Hrsg.): *Jüdische Publizistik und Literatur im Zeichen des Ersten Weltkriegs.* StudienVerlag, Innsbruck – Wien – Bozen. 265-288.

KÖBÁNYAI János

- 2014 *Szétszalazás és újraszövés.* A Mult és Jövő, a Nyugat és a modern zsidó kultúra megteremtése. Osiris Kiadó, Budapest.

KRAUSZ Tamás

2008 *Lenin - Társadalomelméleti rekonstrukció.* Napvilág Kiadó, Budapest.

NIEDHAMMER Martina

2013 *Nur eine »Geld-Emancipation«?* Loyalitäten und Lebenswelten des Prager jüdischen Großbürgertums 1800–1867. Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, Göttingen.

OLÁH János

2013 "Egyenlőség" és "Zsidó állam" – 1896. *Hacofe* I. évf. 1. sz. <http://www.or-zse.hu/hacofe/vol7/olah-egyenloseg-egyenloseg2013-5.htm>

PAJZS Júlia

2003 A lojális szó korpuszalapú vizsgálata. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála (szerk.): *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára.* ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Nyelvészeti Intézet és Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 251-256.

PANTER, Sarah

2014 *Jüdische Erfahrungen und Loyalitätskonflikte im Ersten Weltkrieg.* Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, Göttingen.

RINK, Thomas

2002 *Doppelte Loyalität.* Fritz Rathenau als deutscher Beamter und Jude. Olms–Weidmann, Hildesheim.

ROZENBLIT, Marsha

1984 *The Jews of Vienna, 1867-1914.* Assimilation and Identity. State University of New York Press, New York.

2001 *Reconstructing a National Identity.* The Jews of Habsburg Austria During World War I. Oxford University Press, New York.

2005 *Constructing Nationalities in East Central Europe.* Berghahn Books, Oxford.

SCHULZE WESSEL, Martin

2004 *Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik 1918-1938*. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten. Collegium Carolinum, München.

ZIMA András

2013 *A történetiség új rendje a budapesti magyar nyelvű neológ és cionista sajtóban 1882-1938"*. Doktori disszertáció, OR-ZSE. <http://real-phd.mtak.hu/46/>

FENYVES, KATALIN

PARALLEL LOYALTIES

Habsburg loyalty, patriotic and Jewish allegiance in the Jewish public discourse in Hungary

This article's aim is to give a first answer to the question if the concept of loyalty is of any heuristic value in the study of Hungarian Jewish history, and if so, what exactly can be explained with its help. After a short overview of the recent use of the concept in scholarly works of history and sociology, the author of this article highlights some cases of competing loyalty and their press coverage in the Neolog Jewish weekly *Egyenlőség* (Equality) and comes to the conclusion that the concept merits further and deeper examination.

Zsidó patrióta jelvények Bíró Ákos gyűjteményéből

Ferenc József távozik a zágrábi zsinagógából 1895-ös látogatása során